Διονύσης Γ. Δρόσος
Αγορά και κράτος στον Adam Smith.

Κριτική στην αναδρομική Θεμελίωση του νεο-φιλελευθερισμού.
Εκδόσεις, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα.

> *'Οσο συνοψίζουμε επιπόλαια και άτεχνα τα πράγματα, τόσο περισσότερο ο κόσμος φαίνεται πολύτιμος κι ωραίος. 'Οσο βαθαίνουμε, όμως, τόσο κι εξαφανίζεται η εκτίμηση για την αξία του. Τόσο περισσότερο τείνουμε να τον θεωρήσουμε κενό από νόημα. Φρ. Νίτσε, Η θέληση της δύναμης.*

Η κυκλοφορία από τις εκδόσεις του Ιδρύματος Σάκη Καράγιωργα, της μελέτης του Διονύση Δρόσου αναφορικά με την αγορά και το κράτος στον Adam Smith συνιστά, κατά τη γνώμη μας, μια αναμφίβολη συνεισφορά στην προσέγγιση μιας θεματικής περιοχής η οποία, πέραν της διαχρονικής της αξίας, έχει προσλάβει στις μέρες μας μια ιδιαίτερη και έντονη επικαιρότητα. Η επικαιρότητα αυτή απορρέει από το γεγονός ότι οι υπερασπιστές του νεο-φιλελεύθερου μοντέλου διαχείρισης των αντιθέσεων που διαπερνούν το σώμα της σύγχρονης αστικής κοινωνίας, έχουν αναγάγει τη σκέψη του A. Smith σ' ένα από τα θεμελιώδη σημεία αναφοράς τους, στην επιδίωξη ιστορικής- θεωρητικής και πολιτικής νομιμοποίησης του μοντέλου αυτού.

Στα πλαίσια του νεοφιλελεύθερου εγχειρήματος επιλέγεται -στο μεθοδολογικό επίπεδο- μια εκλεκτικιστική και αποσπασματική μεταχείριση της σμιθιανής προβληματικής, έτσι ώστε η τελευταία να καθίσταται "υποτάξιμη" στο νεο-φιλελεύθερο πρόταγμα.

Σε αντίθεση με το προ-αναφερθέν εγχείρημα, η μελέτη που παρουσιάζουμε χαρακτηρίζεται από τη μεθοδολογική ανάγνωση της σμιθιανής σκέψης "στην ολοτητά της και υπό το φως των ιστορικών καθορισμών της εποχής" στην οποία αναπτύσσεται. Η προσέγγιση αυτή, όπως υπογραμμίζει και ο ίδιος ο συγγραφέας στον πρόλογο του βιβλίου του, "επιφυλάσσει πολύ πιο σύνθετες προκλήσεις για τη σύγχρονη κοινωνική θεωρία και οπωσδήποτε, προσελκύει και ενθαρρύνει τις κριτικές (τουλάχιστο στον ίδιο βαθμό με τις απολογητικές) τάσεις της". Γιατί όπως έλεγε και ο Hegel: "Το αληθές είναι το όλο. Αλλά το όλο είναι μόνο η ουσία που φθάνει στην τελείωσή μέσα από την αναπτυξή της"[1].

Η εν λόγω μελέτη συντίθεται από τρία μέρη, καθένα από τα οποία συνιστά μια σχετικά αυτόνομη θεματική ενότητα. Τούτο, βέβαια, δε συνεπάγεται ότι η συλλογιστική που αναπτύσσεται και στα τρία μέρη δεν αποτελεί ένα συνεκτικό εννοι-

ολογικό σύνολο.

Στο πρώτο μέρος ο συγγραφέας εκθέτοντας -κατ' αρχήν- τη συλλογιστική του A. Smith για την έννοια της αγοράς, καταδείχνει ταυτόχρονα τον αβάσιμο χαρακτήρα της απόπειρας των απολογητών του νεο-φιλελευθερισμού να ιδιοποιηθούν τη συλλογιστική αυτή για να υπο-βαστάξουν και να δικαιώσουν το θεωρητικοπολιτικό τους εγχείρημα. Εν συνεχεία ο συγγραφέας τεκμηριώνει την ασυμβατότητα της σμιθιανής κριτικής με το μερκαντιλιστικό σύστημα, με τον ανιστορικό και νεοσυντηρητικό στην ουσία του "αντικρατισμό" του νεο- φιλελευθερισμού, ο οποίος ανάγεται σε μια επιχείρηση κατεδάφισης του μεταπολεμικού "κράτους πρόνοιας" και ανασυγκρότησης- ενδυνάμωσης των κατασταλτικών λειτουργιών του κράτους, που αποτελεί την πολιτική συμπύκνωση της αστικής κοινωνίας.

Η προβληματική του A. Smith για την αγορά χαρακτηρίζεται από μια πρωτοτυπία η οποία, όπως αναφέρει ο συγγραφέας, "έγκειται στο ότι επιχειρεί να κατανοήσει εκείνο το πλέγμα οικονομικών σχέσεων γενικής αλληλεξάρτησης που τείνει να αντικαταστήσει τις παραδοσιακές άμεσες και προσωπικές κοινωνικές σχέσεις, ήτοι την αγορά, ως πεδίο όπου οι ατομικοί εγωϊσμοί μπορούν να αναζητήσουν και να διαπραγματευθούν τους όρους της αμοιβαίας τους συμβατότητας"[2]. Η αγορά δεν προσεγγίζεται από τον A. Smith υπό ένα πρίσμα μονοδιάστατο και οικονομίστικο, όπως διατείνεται ο νεο-φιλελευθερισμός. Ερμηνεύεται ως το κεντρικό πεδίο της κοινωνικής θέσμισης, και όχι απλουστευτικά ως ένας μηχανισμός κατανομής πόρων. Στα πλαίσια της εμπορευματικής κοινωνίας των ιδιωτών, αποτελεί θεμελιώδη μέριμνα του A. Smith, ο στοχασμός πάνω στις προϋποθέσεις που διασφαλίζουν την επίτευξη του στόχου της γενικής ευημερίας και της κοινωνικής συνοχής. 'Ετσι, η αγορά δεν αντιμετωπίζεται ως το προνομιακό πεδίο άνθησης ενός άκρατου ατομισμού, αλλά ως μηχανισμός προώθησης της κοινωνικής συνοχής μέσω της διασταύρωσης των εξατομικευμένων οικονομικών υποκειμένων, η οποία με τη σειρά της προκαλείται και θεμελιώνεται στον καταμερισμό της εργασίας.

Η κριτική που ασκήθηκε από τον A. Smith στο μερκαντιλιστικό σύστημα, παρουσιάστηκε από τους απολογητές του νεοφιλελευθερισμού ως θεωρητική δικαίωση του αυταρχικού και φενακισμένου "αντικρατισμού" τους. Η κριτική όμως που οικοδομεί ο A. Smith αναφορικά με το ρόλο που εκπληρώνει το κράτος στα όρια του μερκαντιλιστικού συστήματος, διαφοροποιείται ή βρίσκεται ακόμη και στον αντίποδα, του νεοφιλελεύθερου αντικρατισμού. Η νεοφιλελεύθερη στρατηγική αποσκοπεί στην καθυποταγή της κοινωνίας στις απαιτήσεις που διέπουν τη λειτουργία των "αυτόματων" μηχανισμών της αγοράς, με ταυτόχρονη εκμηδένιση κάθε άλλου ρυθμιστικού κανόνα και μηχανισμού. Στην ανεξέλεγκτη, δηλαδή κυριαρχία της ιδιοτέλειας και του ατομισμού που χαρακτηρίζει την εμπορευματική κοινωνία των ιδιωτών. Ο θρίαμβος αυτός του ολοκληρωτικού ορθολογισμού του ατομιστικού πράττειν απαιτεί και επιβάλλει, στο πολιτικό επίπεδο, μια ποιοτικά νέα βαθμίδα έντασης της αυτονόμησης του κράτους από την κοινωνία, διαχωρισμού της πολιτικής από την οικονομία και την κοινωνία. Η ενδυνάμωση αυτής της πολι-

τικής αλλοτρίωσης, η οποία είναι ενδογενής στην κοινωνία που στηρίζεται στον ολοκληρωτισμό του χρήματος, συνοδεύεται από έναν αυξανόμενο ρόλο του κράτους στην αναπαραγωγή της αστικής ηγεμονίας, από μια προϊούσα, επομένως, αυταρχικοποίηση των πολιτικών σχέσεων.

Η κριτική του A. Smith - αντιθέτως- καταδικάζει τη μετατροπή του κράτους σε όργανο εξυπηρέτησης των ιδιοτελών συμφερόντων. "Το επίδικο αντικείμενο - αναφέρει ο Δ.Δρόσος- είναι, επομένως, όχι η παρέμβαση του πολιτικού υποκειμένου στις οικονομικές σχέσεις, αλλά η συγκρότηση του πολιτικού πεδίου ως πλέγματος πρακτικών απρόσωπου χαρακτήρα, αυτονομημένου σε σχέση με τα ιδιαίτερα συμφέροντα των υποκειμενικών φορέων των εμπορευματικών σχέσεων..."[4]. Η σμιθιανή στόχευση συνίσταται στο μετριασμό του ατομιστικού πράττειν.

Η οικονομική σκέψη του A. Smith είναι άρρηκτα συνυφασμένη με την ηθικοφιλοσοφική του προβληματική και την κοινωνική του θεωρία γενικότερα. Η τελευταία διαμορφώνεται "στη βάση της αντίληψής του για τον αμερόληπτο παρατηρητή και τη συμπάθεια...". Οι έννοιες του αμερόληπτου παρατηρητή και της συμπάθειας αναπτύσσονται από τον A. Smith, για να καταστεί κατανοητή και επαρκώς ερμηνεύσιμη η διαδικασία γένεσης των ηθικών κανόνων και ο μετασχηματισμός τους σε κανόνες δικαίου του κράτους. Κανόνες οι οποίοι εντάσσονται ως θεμελιώδη συστατικά στοιχεία στο θεσμικό ιστό της κοινωνίας που καλείται να διασφαλίσει την εναρμόνιση της ατομικής με την κοινωνική ωφελιμότητα και οριοθετούν έτσι τον εγωϊσμό και την ιδιοτέλεια των ατόμων. Ο αμερόληπτος παρατηρητής λειτουργεί στο επίπεδο της ατομικής συνείδησης, ενείδει εσωτερικευμένου κοινωνικού κριτή, ο οποίος εκ των ένδον χειραγωγεί την ιδιοτέλεια της ατομικής συμπεριφοράς, αποτρέπει εκδηλώσεις που δε συνάδουν προς το γενικό συμφέρον της κοινωνίας και ενθαρρύνει τις αντίθετες πρακτικές.

Αναφορικά με την έννοια της συμπάθειας, αυτή δεν σημαίνει συμπόνοια ή λύπη, αλλά αποτελεί "κοινωνιοποιό παράγοντα", διαδικασία παραγωγής κοινωνικών δεσμών και "περιγράφει έναν τρόπο σχηματισμού των ηθικών κρίσεων".

Η ηθικο-φιλοσοφική προβληματική του A. Smith συνάδει προς τη θεώρηση της πολιτικής ως οργανικού, αναπόσπαστου στοιχείου, αυτού που ονόμαζε Σύστημα Φυσικής Ελευθερίας. Στα πλαίσια του συστήματος αυτού το κράτος καλείται να εκπληρώσει κατά τον A. Smith τρία θεμελιώδη καθήκοντα. Πρώτο: την εξασφάλιση της εθνικής άμυνας. Δεύτερο: την εκπλήρωση της λειτουργίας της δικαιοσύνης. Τρίτο: την παροχή παιδείας στον πληθυσμό.

Στο σημείο αυτό είναι σκόπιμο να τονίσουμε ότι η σμιθιανή προβληματική στο ηθικο-φιλοσοφικό επίπεδο,παρά το ριζοσπαστισμό της, δεν ήταν δυνατόν, λόγω των ιστορικών της περιορισμών, να υπερβεί τον ορίζοντα της αστικής κοινωνίας. Έτσι οι λειτουργίες του αμερόληπτου παρατηρητή και της συμπάθειας δεν ήταν δυνατόν να οδηγήσουν στην αναίρεση της "λογικής" που χαρακτηρίζει τη μήτρα της αστικής κοινωνίας. Τη "λογική" δηλαδή του ιδιωτικού- ιδιοτελούς πράττειν.

Στο τρίτο και τελευταίο μέρος ο συγγραφέας εκθέτει τη σμιθιανή θεώρηση

της αλλοτρίωσης και αναζητεί τα σημεία συνέχειας και ασυνέχειας της σμιθιανής με τη μαρξική σκέψη. Ο συγγραφέας επιχειρηματολογεί υπέρ της αντίληψης σύμφωνα με την οποία η περί αλλοτρίωσης άποψη του A. Smith, δεν αποτελεί μια περιθωριακή και εξωτερική διάσταση προς την όλη σμιθιανή σκέψη, όπως διατείνονται κάποιοι από τους μελετητές του. Η αλλοτρίωση στη σμιθιανή αντίληψη έχει ως αντικείμενο το δημόσιο πνεύμα. Αλλοτρίωση που προκαλείται από την ανάπτυξη του καταμερισμού της εργασίας και τη συνεπακόλουθη λογική και ηθική αποδυνάμωση των εργαζόμενων, που οδηγεί στην αποκοπή τους από το δημόσιο πνεύμα, την ανάπτυξη σχέσεων "αλληλεξάρτησης, διαλόγου, διαπραγμάτευσης και πειθούς μεταξύ των ατόμων, για την επαγωγική διαμόρφωση των κοινωνικών κανόνων"[5]. Για τον A. Smith η ανάπτυξη του καταμερισμού της εργασίας αποτελεί την καθοριστική δύναμη της ιστορικής προόδου, της προσέγγισης προς το ιδεώδες Σύστημα της Φυσικής Ελευθερίας. Αλλά συγχρόνως στο εσωτερικό του καταμερισμού της εργασίας αναπτύσσονται δυνάμεις που λειτουργούν αναχαιτιστικά προς την προαναφερθείσα διαδικασία, παράγοντας αλλοτριωτικά αποτελέσματα.

Η περί αλλοτρίωσης προβληματική του K. Marx διαφοροποιείται ουσιωδώς. Είναι πρωταρχικά αλλοτριωμένη εργασία, αποξένωση του άμεσου παραγωγού από το προϊόν της εργασίας του και από την εργασία του την ίδια, αναπόδραστο αποτέλεσμα, αμφότερες, της επικράτησης ιδιωτικών σχέσεων ιδιοκτησίας προς τα μέσα παραγωγής. Η άρση του φαινομένου αυτού δε γίνεται αυτομάτως, δεν είναι μια μονοδιάστατη διαδικασία, αλλά εντάσσεται σ' ένα μακροχρόνιο και αντιφατικό ιστορικό δρομολόγιο προσέγγισης προς το μαρξικό κοινωνικό ιδεώδες[6].

Η προσέγγιση του K. Marx οικοδομείται επί ενός θεωρητικο- μεθοδολογικού εδάφους που τη διαφοροποιεί σημαντικά από την αστική φιλοσοφική παράδοση και απο τη σμιθιανή κριτική. Όπως σημειώνει ο συγγραφέας: "Η διαφοροποίηση ωστόσο του Marx από τη μέθοδο όλης της αστικής φιλοσοφικής παράδοσης, συμπεριλαμβανομένης και της σμιθιανής κριτικής, αναφέρεται στη θεματοποίηση, στο πλαίσιο της κριτικής της πολιτικής οικονομίας, της κοινωνικής ολότητας και των νόμων κίνησής της, πριν από τη θεματοποίηση του ατομικού πράττειν αφενός και της εγγενούς και ασυμφιλίωτης αντιφατικότητας του γενικού κοινωνικού δεσμού αφετέρου"[7]. Στο σημείο αυτό θεωρούμε σκόπιμο να υπογραμμίσουμε ότι στη μαρξιστική παράδοση η μεθοδολογική οπτική της κοινωνικής ολότητας συχνά ερμηνεύτηκε και χρησιμοποιήθηκε μ' ένα μονοδιάστατο τρόπο, με αποτέλεσμα το μαρξικό κοινωνικό όραμα να αποψιλώνεται από θεμελιώδεις πλευρές του[7].

Τελειώνοντας τη σύντομή αυτή παρουσίαση της μελέτης του Διονύση Δρόσου, θέλουμε να σημειώσουμε πως στα πλαίσια του περιορισμένου χώρου που είχαμε στη διάθεσή μας, προσπαθήσαμε να σταθούμε στα σημεία εκείνα που κρίναμε πως είναι τα σημαντικότερα. Δεν μπορέσαμε έτσι να αναφερθούμε σ' ένα πλήθος άλλων πλευρών της ενδιαφέρουσας και εν πολλοίς πρωτοποριακής - για τα ελληνικά δεδομένα- μελέτης πάνω στη σκέψη ενός από τους πιο ρηξικέλευθους διανοητές του διαφωτισμού.

Υποσημειώσεις

1. G. W. F. Hegel, *Phenomenology of spirit,* Oxford 1977, @20 σελ.11.
2. Διονύσης Δρόσος, *Αγορά και Κράτος στον Adam Smith,* σελ. 17.
3. Δ. Δρόσος, οπ σελ. 51.
4. Δ. Δρόσος, οπ σελ. 89.
5. Βλ. Ι. *Μέσαρος, Η θεωρία του Μαρξ για την αλλοτρίωση*, εκδ. Ράππα, 1981 και *Beptell Ollman, Alienation Marx's conception of man in capitalist society,* Cambridge University Press 1971.
6. Δ. Δρόσος, οπ σελ. 102.
7. Θεωρούμε σκόπιμο να σημειώσουμε τη ριζική αντίθεση της μαρξικής θεώρησης, με την προσέγγιση εκείνη που ο Karl Popper είχε ονομάσει "μεθοδολογικό κολλεκτίβο", υπερασπίζοντας φιλοσοφικά τη νεοφιλελεύθερη αντίληψη. Έχουμε υπόψη μας την πολύτιμη κληρονομιά των Grundrisse που Marx. Είναι μεθοδολογικά σημαντικότατη η άποψη του Marx στο ξεκίνημα των Grundrisse: "Τα άτομα που παράγουν εν κοινωνία -και επομένως η κοινωνικά καθορισμένη παραγωγή των ατόμων- είναι - ασφαλώς- το αφετηριακό σημείο". Karl Marx, *Grundrisse*, σελ. 83 έκδ. Pelican Books 1973.

Δημήτρης Δημητούλης

Λουΐ Αλτουσέρ
Η συντροφιά του Μακιαβέλι

Παρουσίαση της ανακοίνωσης του Αλτουσέρ στη Γαλλική Εταιρεία Πολιτικής Επιστήμης, με τίτλο "*Η μοναξιά του Μακιαβέλι*", μετάφραση Α. Ελεφάντη, εκδόσεις "Πολίτης", 1992.

Ο Αλτουσέρ εισάγει το θέμα του μ' ένα παράδοξο. Ο "Ηγεμών", το πιο γνωστό κείμενο του Νικολό Μακιαβέλι έχει μια κλασική δομή. Έχει καθορισμένο αντικείμενο έρευνας, το οποίο και πραγματεύεται με τη συνήθη μέθοδο: Τι είναι ηγεμονία, πόσα είδη υπάρχουν, πώς την κατακτάς, πώς τη διατηρείς και πώς τη χάνεις.

Όμως οι περισσότεροι κατοπινοί σχολιαστές συμφωνούν ότι παρά τα κλασικά, συνήθη, αναγνωρίσιμα χαρακτηριστικά της, η διαπραγμάτευση έχει κάτι το αινιγματικό. Είναι οικεία αλλά και ανοίκεια, πολύ κοντινή μας και συνάμα πολύ μακρυνή.

Τέτοια παράδοξα ακριβώς επειδή δεν είναι ρητορικά, πηγάζουν από μια πραγματική ιστορική δυσκολία. Ποιά είναι αυτή η δυσκολία; Η πατρίδα του, η Ιταλία, σπαράσσεται από το διχασμό και τις εξωτερικές επιδρομές. Επιτακτικά ανα-